

Ewa Komorowska

"Prawda" w ujęciu lingwistyki współczesnej

Nowa Krytyka 5, 79-92

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Ewa Komorowska

"Prawda" w lingwistyce współczesnej

*Staraj się o to, aby twój wkład
w konwersację był prawdziwy*

H. Grice

Artykuł mój nie będzie miał charakteru dociekania filozoficznego. Toteż nie podejmuję się w nim definiowania i interpretowania "prawdy". Tę sferę naukowej analizy pozostawiam Filozofii i jej wybrańcom. Moim zamierzeniem jest jedynie próba lingwistycznej analizy "prawdy" w różnorodnych wypowiedziach. Współczesne językoznawstwo stwarza ku temu dogodne warunki. Charakteryzuje się bowiem ono odmiennym od tradycyjnego sposobem interpretacji faktów językowych.

W centrum zainteresowania tradycyjnego językoznawstwa znajdowała się struktura języka, jego powierzchnia, tj. język w swym statycznym ujęciu. Tak więc tradycyjne językoznawstwo traktowało interpretację kontekstów jako nie tylko nieopisywalną lingwistycznie, jak również zbędną, naruszającą granice językoznawstwa. Współczesne zaś językoznawstwo bada język w użyciu, czyli w konkretnych aktach mowy. Ten właśnie sposób widzenia języka odzwierciedla jeden z najnowszych kierunków w językoznawstwie, jakim jest pragmalingwistyka (lingwistyka pragmatyczna, pragmatyka). I właśnie z punktu widzenia pragma-

lingwistyki zostanie przeprowadzona analiza wypowiedzi o "prawdzie".

Pragmalingwistyka należy do kierunków nowych, a co za tym idzie, nieustannie rozwijających się i poszerzających zakres swej tematyki. Przyjmuje ona charakter interdyscyplinarny, bowiem w dużej mierze opiera swą metodologię badań na osiągnięciach innych dziedzin nauki, takich jak: filozofia, psychologia, logika itp. Do podstawowych prac zakresu pragmalingwistyki można zaliczyć monografie następujących lingwistów: C. Morrisa ¹, R. Carnapa ², H. Grice'a ³, J. Austina ⁴, O. Ducrot ⁵, K. Pisarkowej ⁶, A. Awdiejewa ⁷, J. Antas ⁸ i innych.

Pragmalingwistyka w dużej mierze nawiązuje do semantyki, lecz o ile semantyka, najogólniej mówiąc, "bada znaczenia" (sensy), to pragmatyka jest czymś więcej niż semantyką, gdyż analizuje ona "sens naddany", tj. znaczenie wraz z szerokim kontekstem lingwistycznym i pozalingwistycznym (werbalnym-niewerbalnym).

W centrum zainteresowania pragmalingwistyki znajduje się akt mowy i użytkownik języka, będący jego uczestnikiem. Pragmalingwistyka bada język dynamiczny, którego konteksty językowe podlegają nieustannym zmianom. Przyjmując za J. Searlem, że "akt mowy jest jednostką komunikacji ludzkiej" ⁹ wyraźnie możemy w nim wydzielić dwie podstawowe części: informacyjną (semantyczną podstawę wypowiedzi) i pragmatyczną (sens naddany). Pragmalingwistyka uściśla jeszcze tę informację, przyjmując zasadę, iż każde wypowiedzenie realizuje jednocześnie trzy różne typy aktów mowy, tj. akt lokucyjny, przekazujący treść se-

¹ C. Morris: *Writing on the General Theory of Signs*. The Hague 1971.

² R. Carnap: *Filozofia jako analiza języka nauki*. Warszawa 1962.

³ H. Grice 1975: *Logik and Conversation*, [w:] *Syntax and Semantics*, v. 3. *Speech Acts*, New York 1975.

⁴ J. Austin: *How to do Things with Words*. Oxford 1962.

⁵ O. Ducrot: *Dire et ne pas dire. Principes de semantique linguistique*. Paris 1972.

⁶ K. Pisarkowa: *Pragmatyczne spojrzenie na a. i mowy*, [w:] *Polonica III*, 1976.

⁷ A. Awdiejew: *Pragmatyczne podstawy interpretacji wypowiedzi*. Kraków 1987.

⁸ J. Antas: *O mechanizmach negocjowania*. Kraków 1991.

⁹ J. Searle: *Speech Acts. An Essay of Philosophy of Language*. Cambridge University Press, Cambridge 1969, s. 52.

mantyczną, czyli propozycję, akt illokucyjny, realizujący działanie (utożsamiany z funkcjami pragmatycznymi), oraz akt perlokucyjny, wyrażający sposób oddziaływania na odbiorcę (skuteczność aktu mowy).

Pragmalingwiści określają warunki idealnego aktu mowy. Składają się na to: Maksyma Jakości (Prawdy) – "mów prawdę", Maksyma Grzeczności – "bądź grzeczny" i Zasada Kooperacji – "współdziałaj w skuteczności dialogu".

– "Maksyma Jakości" (Prawdy) sformułowana przez Grice'a zakłada wiarę mówiącego w to, co mówi i adekwatność wypowiedzi do rzeczywistości. Maksymę tę Grice formułuje w dwóch podmaksymach: (1) "Nie mów tego, o czym nie jesteś przekonany, że jest prawdą"; (2) "Nie mów tego, do stwierdzenia czego nie masz dostatecznych podstaw"¹⁰.

– "Maksymę Grzeczności" Grice'a można eksplikować jako "bądź grzeczny, uprzejmy w rozmowie"; Leech¹¹ wylicza Maksymy Grzeczności: Taktu, Wielkoduszności, Zgadzenia się, Aprobaty, Skromności.

– "Zasadę Kooperacji" da się sformułować jako "współdziałaj w skuteczności dialogu, nie przeszkadzaj".

Informacja językowa, zdaniem pragmalingwistów, może przejawiać się dwójako, tzn. w sposób eksplicytny, czyli w "jawnym akcie mowy" i implicytny, tj. tkwić w strukturze głębokiej propozycji, czyli w "ukrytym akcie mowy", np. życzenie "zamknięcia drzwi" może być wyrażone w sposób:

- jawny – "Bądź tak uprzejmy i zamknij drzwi"; "Zamknij drzwi";
- ukryty – "Trudno wytrzymać, kiedy drzwi są otwarte"; "Cholera, nie lubię przeciągów".

Oczywiście, aktom ukrytym musi towarzyszyć szeroki kontekst pozalingwistyczny, w tym wypadku otwarte drzwi, o których wiedzą uczestnicy aktu mowy. W sytuacji, gdy intencja nadawcy zostanie zrozumiana przez odbiorcę, mówimy o skuteczności

¹⁰ P. Grice: *Logika i konwersacja*. Przekład B. Stanosz, [w zb.:] *Język w świetle nauki*, pod red. B. Stanosz. Warszawa 1980, s. 97.

¹¹ G. Leech: *Principles of Pragmatics*. London and New York 1983, s. 132 i n.

(powodzeniu) aktu mowy – drzwi zostaną zamknięte. O nieskuteczności zaś aktu mowy mówimy wtedy, gdy czynność nie zostanie wykonana, tzn. drzwi pozostaną otwarte. Brak powodzenia aktu umowy może wynikać z niezrozumienia intencji nadawcy bądź np. z agresji ("nie zrobię tego specjalnie") lub z innych przyczyn.

Nieodłącznym elementem aktu mowy jest presupozycja. Presupozycja rozumiana jest przeze mnie zgodnie z interpretacją lingwistów francuskich, jako "wiedza założona z góry, znana uczestnikom aktu mowy"¹². Na przykład Kowalski mówi do Nowaka: "Wiesz, kamera Andrzeja zepsuła się". Kowalski zwracając się do Nowaka wie, że Nowak – *primo* – zna Andrzeja, *secundo* – wie, iż Andrzej miał kamerę i *tertio* – "tą kamerą jest kamera video". Kowalski, wypowiadając swoją myśl, opierał się więc na presupozycji.

W jaki więc sposób może być widziana "prawda" w ujęciu pragmalingwistyki? Jak już sygnalizowałam, w centrum zainteresowania pragmatyków znajduje się użytkownik języka z bogactwem swych przeżyć, wchodzący w językową interakcję. Tak więc "prawda" w analizie lingwistycznej będzie interpretowana tylko przez pryzmat użytkownika języka, będącego podmiotem aktu mowy, wypowiadającego swą myśl (propozycję) do interlokutora i odniesienie tejże informacji do rzeczywistości. Będzie to więc interpretacja wypowiedzeń o "prawdzie" w szerokim intekście lingwistycznym i pozalingwistycznym, tj. uwzględniające postawę interlokutorów, ich preferencje, przekonania, intencje, strategię mówienia, presupozycje, perswazje, jak również wszelkie funkcje pragmatyczne, warunki skuteczności aktu mowy, manipulacje językową itp. Toteż w pragmatycznym ujęciu analizie podlegać będą nie tylko konteksty odnoszące się do "prawdy", lecz również ocierające się o "nieprawdę" i "fałsz".

Reasumując, przedmiotem analizy pragmatycznej staną się wypowiedzenia semantycznie nawiązujące do "prawdy", a funkcjonujące w akcie mowy (patrz schemat).

¹² O. Ducrot: *op.cit.*

Akt lokucyjny (treść) w odniesieniu do "prawdy"
Różne funkcje pragmatyczne

Nadawca		Odbiorca
+ intencje	Maksyma Jakości	skuteczność
+ strategia mówienia	Maksyma Grzeczności Zasada Kooperacji	"powodzenie"

Zdaję sobie sprawę z tego, iż niemożliwe jest w tak krótkiej formie jaką jest artykuł, przeprowadzenie pełnej analizy kontekstów o "prawdzie". Toteż celem mojego artykułu jest jedynie zasygnalizowanie wybranych tego typu uwikłań językowych "prawdy", a tym samym pokazanie możliwości interpretacyjnych pragmalingwistyki.

Materiał badawczy w formie kontekstów językowych był ekscerpowany z literatury pięknej, jak i wynotowywany z publikatorów czy z języka kolokwialnego (nagrania dialogów języka potocznego). W związku z tym, iż "prawda" dotyczy lingwistyki w szerokim ujęciu (nie tylko polskiej), analizie poddane zostaną konteksty zarówno języka polskiego, jak i rosyjskiego.

Interpretacja pragmatyczna "prawdy" w wypowiedzeniach zostanie przeprowadzona w dwóch podstawowych grupach:

1. Akty jawne, czyli wypowiedzi *explicite* mówiące o "prawdzie";
2. Akty ukryte, czyli wypowiedzi *implicite* mówiące o "prawdzie".

Poza zasięgiem analizy znajdują się wszelkiego rodzaju stwierdzenia prawd ogólnych, pozornie niekwestionowalnych, typu:

- prawd teologicznych (np. Bóg jest Prawdą, Bóg jest Miłością);
- prawd nauk ścisłych (Ziemia obraca się wokół Słońca, Ziemia ma jeden księżyc);
- prawd-sądów w sensie uogólnień, utartych sformułowań (wszyscy ludzie spod znaku Skorpiona są złośliwi, blondynki są zawsze delikatniejsze od brunetek) itp.

Akty jawne

Język w sposób eksplicytny może wyrażać dwie podstawowe sytuacje językowe, informujące o faktach zaistniałych w rzeczywistości: prawdziwość wypowiedzi, tj. ich zgodność w sensie prawdy z rzeczywistością, i nieprawdziwość (niezgodność).

X: *Wiesz, Andrzej dzisiaj przyjechał do Szczecina*

– prawdziwość wypowiedzi (zgodność)

Wypowiedź ta niesie propozycję prawdziwą, gdyż rzeczywiście w danym dniu Andrzej przyjechał pociągiem do Szczecina. Zawiera ona również presupozycję, bez której niemożliwe by było zrozumienie propozycji: obydwaj interlokutorzy znają Andrzeja i np. wiedzieli, że miał zamiar przyjechać z Krakowa do Szczecina.

– nieprawdziwość wypowiedzi (niezgodność)

Zachodzi ona w tej sytuacji, kiedy to podmiot aktu mowy narusza prawdziwość wypowiedzi (Maksymę Jakości), gdyż w rzeczywistości Andrzej nie przyjechał do Szczecina. Jeśli interlokutor w sposób świadomy i celowy naruszył Maksymę Jakości, to jego intencją mogła być np. manipulacja uczuciami rozmówcy: "widzisz, nie możesz na niego liczyć", bądź też jawna agresja: "nie lubię cię" itp.

Zasygnalizowany kontekst wypowiedzi prawdziwej jest typowym, naturalnym dla komunikacji wypowiedzeniem. Natomiast kontekst wypowiedzi nieprawdziwej wydaje się naruszeniem zasad interakcji językowej i zwykle staje się wykładnikiem negatywnej intencji nadawcy.

Zarówno język rosyjski, jak i język polski obfitują w tego typu wypowiedzenia mówiące o faktach rzeczywistości. Wyrażone są one zazwyczaj zdaniami oznajmującymi, np.: *Ania napisała do mnie list; Popatrz, książka leży tu, na stole; Таня приготовила обед; Сергей, вчера ко мне пришёл после обеда* itp. Zdania oznajmujące mogą również przybrać zupełnie innych charakter, np.: *Aniu, masz piękne orzechowe oczy*. Intencją interlokutora bynajmniej nie jest chęć przekazania informacji o "prawdzie", tj. kolorze oczu dziewczyny (ona przecież o tym sama wie najlepiej), lecz komplement, który wraz z illokucją "podobają mi się twoje oczy i ty mi się

podobasz", czy też "chcę się z Tobą zaprzyjaźnić" itp. Tego typu wypowiedzenia w swej intencji podstawowej nie odnoszą się do "prawdy", toteż zostały jedynie zasygnalizowane i w danym artykule nie staną się przedmiotem głębszej analizy. Zapewne warto byłoby prześledzić ich semantykę w osobnej pracy.

Akty ukryte

Wszelkiego typu interakcje językowe obfitują w ukryte akty mowy. Jakże często nie lubimy mówić wprost, zasłaniamy się językiem, wykorzystując bogactwo jego środków. Mówienie o "prawdzie" wiąże się z pojawieniem się w języku szeregu zjawisk o charakterze pragmatycznym. Zasygnalizuję niektóre z nich. Są to:

- A. Funkcja pragmatyczna "uniku, wykrętu językowego".
- B. Funkcja pragmatyczna "zawieszenia".
- C. Inne pragmatyczne sposoby interpretacji językowej "prawdy".

A. Funkcja pragmatyczna "uniku, wykrętu językowego"

Funkcja ta związana jest z pewną strategią mówienia, np.

T: *Кстати, Андрей Павлович, Вы женат?*

A: *Не совсем...*

Lakoniczna dwuznaczna odpowiedź *не совсем* (nie całkiem) może sugerować wiele, tzn. rozmówca jest z kimś związany, ale bez ślubu, lub jest słomianym wdowcem, czy też jest na razie sam, lecz wkrótce ma zamiar się ożenić itp. Tak więc intencją pytanego jest ukrycie, a nie wyjawianie "prawdy", w czym pomocny staje się wykręt językowy. Odpowiedź tę można eksplikować przy pomocy funkcji pragmatycznej następująco: "Mam powody, nie chcę, żebyś znał/a prawdę o tym, czy jestem żonaty, dlatego też stosuję unik, wykręt językowy".

Inny przykład: dziewczyna zakochana w chłopcu, który jej nie kocha (o czym ona oczywiście nie wie), pyta go:

- *Czy ty flirtujesz z Anną?*
- *Ja z nią nie flirtuję* – odpowiada chłopak.

Twarz dziewczyny się rozjaśnia, gdy tymczasem chłopak bynajmniej nie powiedział jej "prawdy", bowiem on rzeczywiście z Anną nie flirtuje, gdyż ją kocha i wkrótce odbędzie się ich ślub. W danym dialogu chłopak wykorzystał celowo grę słów, różne rozumienie słowa "flirtować". Odrzuca on treść asercji, a tym samym stosuje unik językowy. W odróżnieniu od poprzedniego przykładu, dany dialog wyraża intencjonalne sfalszowanie prawdy z zachowaniem jej pozorów. Taką odpowiedź można eksplikować przy pomocy funkcji pragmatycznej w sposób następujący: "Mam powody, aby nie mówić ci prawdy, dlatego też stosuję unik językowy". Porównajmy:

– *Czy będziesz się dzisiaj widział z Andrzejem?*

– *Nie, nie będę go widział.*

Jest to przykład bardzo podobny do poprzedniego, jeśli poznamy całość uwarunkowań, jakie mu towarzyszą. Rzeczywiście, pytany interlokutor nie będzie się dzisiaj widział z Andrzejem, co jednak wcale nie oznacza, że z nim nie będzie rozmawiał, gdyż umówieni są na telefon wieczorem. W takiej sytuacji odpowiedź staje się niepełną prawdą, a nawet to niedopowiedzenie jest wyrazem intencjonalnego sfalszowania "prawdy". Pełna, zgodna z Maksymą Jakości, Grzeczności i Zasadą Kooperacji odpowiedź winna brzmieć np. tak: *Nie, nie będę go dzisiaj widział, lecz ma do mnie zadzwonić dzisiaj wieczorem.* Natomiast cytowany dialog jest wykładnikiem funkcji pragmatycznej "uniku, wykrętu językowego" i podlega następującej eksplikacji: "Mam powody, nie chcę, abyś znał całą prawdę, dlatego też stosuję unik".

Konteksty z pragmatyczną funkcją "uniku, wykrętu językowego" zwykle naruszają przynajmniej dwie podstawowe zasady dialogu, tj. Maksymę Jakości – "mów prawdę" i Zasadę Kooperacji – "nie przeszkadzaj". Maksymę Grzeczności w pewnym sensie też, gdyż intencjonalne oszukanie bynajmniej nie jest wyrazem grzeczności.

B. Funkcja pragmatyczna "zawieszenia"¹⁸

Jest to druga funkcja pragmatyczna, charakterystyczna dla dialogów ocierających się o "prawdę". Wyraża ona w swej głębokiej semantyce niechęć jednego z interlokutorów do udzielenia odpowiedzi, np.

– *Czy coś wiesz na temat ślubu Andrzeja z Elą?*

– *W ogóle mnie to nie interesuje.*

Odpowiedź interlokutora jest wyrazem jego niechęci do rozmowy na sugerowany mu temat. Jego wypowiedź prawdopodobnie można eksplikować następująco: "Nie mam ochoty rozmawiać na ten temat, nie pytaj mnie dalej". Dialog ten narusza Maksymę Grzeczności, Jakości i Zasadę Kooperacji. Inny dialog:

– *Как ты считаешь, Анна Андреевна подходит Павлу Антоновичу?*

– *Честно говоря, я не совсем разбираюсь в этом деле...*

W danym akcie mowy pytany interlokutor wyraźnie unika odpowiedzi, ponieważ zorientował się, że musiałby się z niej tłumaczyć. Szybko więc zawiesił wartość sugestii uczynionej przez interlokutora, wyrażając niejako własną ignorancję. Wybrał więc opcję bardziej ostrożną i zamykającą dyskusję, mówiąc "nie wiem". Widocznie obawiał się bycia wmieszanym w dysputę (z wiadomych tylko sobie względów, np. drażliwy temat). Zastosował się do Maksymy Grzeczności, gdyż swój sprzeciw wyraził w sposób bardzo łagodny. Dla danego kontekstu można zastosować następującą ramę funkcji pragmatycznej: "Wybacz mi, ale nie mam ochoty rozmawiać na dany temat". Wybrane przykłady:

– *Czy Piotr wczoraj palił papierosy?*

– *No nie wiem;*

– *Czy Ania zapłaciła za światło?*

– *Nie wiadomo, chyba nie...*

– *У Андрея дома есть видео?*

– *Не знаю...*

¹⁸ Jest to termin zaczerpnięty z pracy J. Antas: *op.cit.*

Jakże często nie chcąc wyjawiać "prawdy" pozostawiamy pytania bez odpowiedzi, jakby w zawieszeniu, kwitując je milczeniem, np.:

– *Czy byłeś z Ewą w kinie?* – ...

Potocznie uważa się, że milczenie jest potwierdzeniem, zgodą, niewyrażoną werbalnie, ale przecież nie jest to regułą. W tekstach milczenie wyrażone jest zwykle przy pomocy interpunkcji: wielokropka, wykrzyknika, pytajnika itp. Na podstawie użytych w tekstach środków językowych można jedynie domniemywać, z jakim stanem emocjonalnym interlokutora są one związane, ale trudno jest z nich wnioskować o stosunku jego do "prawdy". Tak więc, wydaje się, iż milczenie można traktować jako jeden z przykładów funkcji pragmatycznej "zawieszenia" i zastosować dla nich eksplikację typu: "Mam powody, nie chcę ci odpowiedzieć na pytanie, wolę więc milczeć".

Zastosowane w dialogach danej grupy odpowiedzi sugerujące pozorną niewiedzę, w rzeczywistości nie są wyrazem braku wiedzy interlokutora na określony temat, lecz stają się wykładnikami funkcji "zawieszenia". Warto przytoczyć dla tego typu kontekstów znamienne słowa L. Wittgensteina – "Nie bierz niepewnego stwierdzenia za stwierdzenie niepewności"¹⁴.

C. Inne sposoby pragmatycznej interpretacji językowej "prawdy"

– Zasada kontrpropozycji

Funkcje pragmatyczne "zawieszenia" i "uniku" są sobie tak bliskie, iż często trudno je rozgraniczyć, bądź też dialog zawiera obydwie funkcje równocześnie. Przykładem może służyć następujący kontekst:

– *Janek, na kiedy wyznaczyles datę swego ślubu?*

– *Ładnie wytapetowaliście przedpokój.*

W zacytowanym kontekście Janek w sposób wyraźny daje do zrozumienia, iż absolutnie nie ma ochoty podejmować dalszej

¹⁴ L. Wittgenstein: *Dociekania filozoficzne*, przeł. B. Wolniewicz. Warszawa 1972, s. 269.

dyskusji. Zawiesza więc rozmowę, zmieniając równocześnie temat, tym samym stosuje unik językowy. Swym jawnym ignorowaniem pytania narusza on Maksymę Grzeczności wypowiedzi. Równocześnie, niszcząc dialog, zaprzecza Zasadzie Kooperacji. Można więc tutaj zastosować następującą eksplikację funkcji pragmatycznej zawieszenia i uniku: "Nie pytaj mnie, nie mam ochoty mówić na ten temat z wiadomych mi powodów, dlatego też stosuję wykręt językowy". Dialog ten ponadto jest przykładem tzw. kontrpropozycji. Termin ten interpretuję jako zmianę orientacji propozycji, czyli znoszenie jednej na rzecz drugiej. Innymi słowy, jest to wyraźne skierowanie rozmowy na zupełnie inny temat: przeskok od tematu miłości do tapetowania mieszkania. Inne przykłady tego typu funkcji mieszanych:

- *Czy Ania zdała egzamin?*

- *Ładną dzisiaj mamy pogodę;*

- *Вы мне купили эту книгу?*

- *Нина, Вы сегодня обаятельно выглядите.*

- **Zasada kontrargumentacji**

"Kontrargumentacja – zdaniem J. Antas – nie znosi asercji, lecz jedynie jej dotyka, zmieniając kierunek argumentacyjny, w którym była osadzona; nie oponuje wobec faktów"¹⁵.

Wybrane przykłady:

- *Czy ty wczoraj dzwoniłeś do mnie?*

- *Ja wczoraj byłem na wsi.*

Interlokutor wybrał opcję kontrargumentowania wobec propozycji zawartej w pytaniu. Jego wypowiedź w swej strukturze głębokiej nie tylko zawiera odpowiedź na zadane mu pytanie, lecz także dzięki nowemu argumentowi (pobył na wsi) może być zaproszeniem do dyskusji. Na pewno wypowiedź z kontrargumentowaniem jest bardziej otwarta na kontynuowanie dialogu niż proste "nie". Takie konteksty eksplikowane mogą być przy pomocy ramy

¹⁵ J. Antas: *op.cit.*, s. 49.

pragmatycznej typu: "Chcę zwrócić twoją uwagę na inny argument".

Porównajmy:

- *Jasiu, jak wygląda twoje świadectwo szkolne?*
- *Mamusiu, przecież sama zawsze mówiłaś, że najważniejsze żebyśmy zdrowi byli;*
- *Czy Jan wygrał ten wyścig?*
- *On ma krótki oddech.*

- Ironia

Ironia jest też wykładnikiem pragmatycznym.

Uczeń: *Czy Erewań leży w Egipcie?*

Nauczyciel: *A Moskwa leży, jak przypuszczam, w Niemczech?*

Odpowiedź nauczyciela jest ironiczna. Takie jej sformułowanie ma na celu wykazanie absurdalności pytania ucznia. Jest ono w swej treści fałszywe i za taką chce uchodzić. Nauczyciel jednak nie skłamał, gdyż fałsz jego wypowiedzi jest jawny i nim właśnie chce on wykazać bezmyślność czy niewiedzę ucznia. Toteż intencją nauczyciela nie jest mówienie "prawdy", lecz jawne, celowe jej naruszenie. Dla danego zabiegu językowego można zastosować ramę pragmatyczną typu: "Świadomie naruszam prawdę i ironizuję, aby wykazać twoją niewiedzę". Porównajmy:

A: *Czy Jola poczęstowała cię czymkolwiek?*

B: *Oczywiście, że tak. Przecież wiesz, jak ona jest gościnna...*

Tylko dzięki znajomości presupozycji dialog ten może być właściwie interpretowany: Jola to osoba wyjątkowo skąpa, z czego dobrze znana jest wśród przyjaciół. Nie zdarzyło się jeszcze, aby kogoś czymkolwiek poczęstowała.

- "Nowomowa"

Jest to termin funkcjonujący w językoznawstwie od lat 80., kiedy to stało się możliwe opisanie języka publikatorów: telewizji, radia, gazet, przemówień itp. Język ten charakteryzuje się brakiem podstawowych cech komunikatywności mowy, a w tym ucieczką

od "prawdy". "Nowomowa" wiąże się z manipulacją językową. Intencją wypowiedzi w "nowomowie" jest budowanie w świadomości odbiorcy takiego obrazu "prawdy", jaki jest korzystny dla strony wypowiadającej się i tym samym manipulowanie jego emocjami. Sprzyjają temu następujące środki językowe:

- odgórność stwierdzeń, np. *Program Partii - programem Narodu, Jest to droga jedynie słuszna;*

- zrytualizowane formy językowe, np. *Obrady przebiegały w atmosferze zaangażowania i współpracy, Prowadzimy klasową walkę, Wychodzimy naprzeciw oddolnej inicjatywie;*

- ogólnikowość i nieodookreśloność sformułowań, np. *Wiadome kregi przeciwników naszego ustroju, Siły antysocjalistyczne dokonały zamachu na naszą praworządność;*

- wtrącenia wyrazów modnych, np. *Ten temat, w tym temacie, o tym temacie;*

- stosowanie dla uzyskania wrażenia tożsamości postaw nadawcy i odbiorcy form czasownikowych w 1 os. l.mn. zaimka osobowego *my* i zaimka dzierżawczego *nasz*, np. *Nasz program jest programem odnowy, Nasz rząd i nasza partia są z nami;*

- wyszukane hasła i frazy, np. *Jeśli robisz to dla Polski, to robisz to dla siebie;*

- deformacje znaczeń wyrazów w zależności od tego, jaką rzeczywistość opisują, np. *Agresja Amerykanów na Wietnam - Pokojowa interwencja Rosjan w Afganistanie; Kryzys gospodarczy w Niemczech - Okresowe trudności gospodarcze w Polsce; Machinacje rządu - Rozmowy rządu;*

- nadużywanie wyrazów związanych z polem semantycznym "prawdy", "ważności", "postępu", np. *Jest to jedyny prawdziwy rząd; Prawda jest z nami itp.*

- użycie pojęć nacechowanych emocjonalnie, np. *Terrorystyczna i dywersyjna akcja reakcji jest jej ostatnią przedśmiertną dawką;*

- używanie sformułowań kontrastowych, np. *Nasze jutro rodzi się dzisiaj; Kto nie jest z nami, ten jest przeciwko nam itp.*

Zasygnalizowane tutaj zagadnienia są kroplą w morzu problemów związanych z manipulacją językową za pomocą "nowomowy". Dla wszystkich zacytowanych przykładów można zbudować ramę

pragmatyczną typu: "Tak właściwie, nie mam zamiaru powiedzieć ci całej prawdy, chcę, żebyś przyjął moje spojrzenie na nią, dlatego też manipuluję twoimi myślami, uczuciami".

Przeprowadzona analiza "prawdy" w wypowiedziach oczywiście nie wyczerpuje tak trudnego i bogatego semantycznie zagadnienia. Niewątpliwie problematyka ta godna jest szczegółowej interpretacji w obszernej monografii. Wydaje się jednak, iż bez pragmatyki nie sposób tego dokonać.